

УДК 338.48

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В ІСТОРИЧНИХ НАСЕЛЕНИХ МІСЦЯХ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Оксана Гаталяк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000, тел. (032)239–46–03,
e-mail: oksana.hatalyak@gmail.com.ua*

Проаналізовано питання про історичне населене місце. Висвітлено загальну характеристику історичних населених місць Волинської області, проаналізовано підходи до розвитку туризму в історичних населених місцях регіону. З'ясовано значення історичних населених місць Волинської області для туристичної індустрії та визначено два підходи щодо їхнього подальшого розвитку. У більшості міст Волинської області збереглося чимало пам'яток архітектури, археології, історії як місцевого, так і національного значення. Порівняно мало вивчене питання про історичне населене місце та його роль у туризмі.

Ключові слова: історичне населене місце, туризм, історико-культурні ресурси.

У більшості міст Волинської області збереглося чимало пам'яток архітектури, археології, історії як місцевого, так і національного значення. Одним з найдієвіших способів їхнього збереження є залучення до використання в туризмі. Популяризація пам'яток засобами туризму сприятиме формуванню розуміння суспільної цінності історико-культурної спадщини. На законодавчому рівні в Україні закріплені поняття «історичне населене місце» й «історичне місто». Ознакою історичного населеного місця вважають збереженість у ньому цілковито або частково історичного ареалу, а також занесення його до Списку історичних населених місць України.

У сучасній науковій літературі ще не склали єдиної методики та методології вивчення туризму в історичних міських поселеннях. Існують публікації, присвячені дослідженню міст, їхньому соціально-економічному розвитку, що, безперечно, важливо, проте недостатньо.

Порівняно мало вивчене питання про історичне населене місце та його роль у туризмі. Окремі питання, що стосуються історико-культурної спадщини історичних міст, розглядають вчені Г. Лаппо, Б. Фотьє, Г. Кассон, Ч. Девілерс та ін. Принцип історичності в методиці дослідження формування міст висвітлено О. Дмитруком; методику ретроспективного аналізу процесів формування поселень, у тім числі міських, розробив В. Круль; історичні міста як важливу культурно-історичну категорію туристичних ресурсів України розглядають О. Любіцева, Є. Панкова, В. Стафійчук. Загальні характеристики поселенського освоєння історико-географічного краю Волині, основою якої була оцінка артефактів археологічних культур, присвячені праці В. Круля.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні значення історичних населених місць Волинської області для туристичної індустрії.

В Україні Постановою Кабінету Міністрів України № 878 від 26.07.2001 р. затверджено «Список історичних населених місць України». Історичне населене місце, згідно з українським законодавством, – це місто, селище міського типу чи село, яке зберегло повністю або частково свій історичний ареал з об'єктами культурної спадщини і пов'язані з ними розпланування та форму забудови, типові для певних культур або періодів розвитку. Загалом у країні – 39 історичних міст, вік яких перевищує тисячу років, понад 500 міст і містечок мають 900-річну історію. Список історичних населених місць України (міста і селища міського типу) налічує 401 поселення. У Волинській області на державний облік узяті 495 пам'яток архітектури та містобудування (з них – 200 національного значення), 149 пам'яток археології (з них 16 – національного значення), 1 282 пам'ятки історії (з них 7 – національного значення), 35 пам'яток монументального мистецтва (з них – національного значення).

У Волинській області є 20 історичних місць: м. Луцьк, м. Берестечко, м. Володимир-Волинський, смт Голоби, смт Головно, м. Горохів, смт Іваничі, м. Камінь-Каширський, м. Ковель, смт Луків, смт Любешів, м. Любомль, смт Олика, смт Ратне, м. Рожище, смт Стара Вижівка, смт Турійськ, м. Устилуг, смт Цумань, смт Шацьк (табл. 1). Загалом це понад 60 % усіх міст і селищ міського типу області; за адміністративним статусом – це 9 міст і 11 селищ міського типу (табл. 2). Це найбільші поселення Волині, що, здебільшого, є обласними, районними центрами. Проте не згадано сіл, в яких також є значні пам'ятки.

Історичні місця Волинської області – переважно невеликі міста і селища міського типу. Єдиним поселенням області, що належить до групи міст із чисельністю мешканців 100 – 250 тис. осіб, є обласний центр – м. Луцьк. У ньому 2012 р. проживало 214,7 тис. осіб. У Волинській області є історичні міні-міста. Кількість населення в них не перевищує 5 тис. осіб: Устилуг (2,2 тис. осіб) і Берестечко (1,7 тис. осіб). Найбільшу частку займають міста з чисельністю від 10 до 20 тис. осіб (Камінь-Каширський, Любомль, Рожище). Серед селищ міського типу найчисельніші групи 3–5 і 5–10 тис. осіб, до яких зачислено 4 і 7 поселень, відповідно.

Здебільшого історичні місця зосереджені у Володимир-Волинському, Горохівському, Ківерецькому, Ковельському, Любомльському та Турійському районах області (табл. 2). Деякі райони області не мають жодного історичного місця.

За часом заснування та розподілом літописних згадок про населені пункти найпродуктивнішими історичними періодами були Галицько-Волинське князівство, Литовський та Польський періоди. XVII ст. – період національно-визвольної війни – не сприяв формуванню нових поселень. Найдавніші історичні місця, зазвичай, є туристично привабливими – Володимир-Волинський, Луцьк, Камінь-Каширський, Олика. Найцікавішими є пам'ятки архітектури й археології періоду Київської Русі у м. Володимир-Волинському, історико-культурні та архітектурні пам'ятки у м. Луцьку.

Історичні населені місця Волинської області*

№ з/п	Назва історичного місця	Дата заснування або першої письмової згадки	Чисельність населення, тис. осіб (2012 р.)
1	м. Луцьк	1085 рік	214,7
2	м. Берестечко	1445 рік	1,7
3	м. Володимир-Волинський	988 рік	38,9
4	смт Голоби	середина XVI ст.	4,1
5	смт Головне	1564 рік	3,1
6	м. Горохів	1240 рік	9,2
7	смт Іваничі	1545 рік	8,4
8	м. Камінь-Каширський	1196 рік	11,1
9	м. Ковель	1310 рік	68,9
10	смт Луків	1537 рік	3,1
11	смт Любешів	1484 рік	5,6
12	м. Любомль	1287 рік	10,1
13	смт Олика	1149 рік	3,1
14	смт Ратне	кінець XII–початок XIII ст.	9,5
15	м. Рожище	1377 рік	13,4
16	смт Стара Виживка	1508 рік	5,2
17	смт Турійськ	1097 рік	5,7
18	м. Устилуг	1150 рік	2,2
19	смт Цумань	1557 рік	6,2
20	смт Шацьк	1410 рік	5,4

* Складено за [4]

В історичних населених місцях Волинської області поширені:

1) пам'ятки археології (городища, оборонні вали літописних міст, могильники) – м. Володимир-Волинський, м. Устилуг, м. Берестечко, м. Камінь-Каширський, м. Любомль, смт Головне, смт Ратне;

2) пам'ятки архітектури (замки, замкові мури, башти, житлові будинки, монастирі, дзвіниці, синагоги, церкви, окремі поховання та некрополі, об'єкти містобудування) – м. Луцьк, м. Володимир-Волинський, м. Берестечко, смт Олика, смт Голоби, м. Любомль, смт Стара Виживка, смт Луків, м. Ковель;

3) пам'ятки історії (будинки, споруди, пам'ятні місця і предмети, пов'язані з важливими історичними подіями, розвитком суспільства і держави, науки і техніки, культури і побуту народів, із життям відомих політичних, державних, військових діячів, народних героїв, діячів науки, літератури і мистецтва) – м. Луцьк, м. Володимир-Волинський, м. Берестечко, м. Ковель тощо.

Таблиця 2

Чисельність міських поселень та історичних місць Волинської області (у розрізі районів), 2012 р.*

Адміністративні райони	Кількість міст	Кількість смт	Кількість історичних міст	Кількість історичних смт
1. Володимир-Волинський	2	-	2	-
2. Горохівський	2	2	2	-
3. Іваничівський	1	1		1
4. Камінь-Каширський	1	-	1	-
5. Ківерецький	1	2	-	2
6. Ковельський	1	2	1	1
7. Локацький	-	1	-	-
8. Луцький	1	2	1	-
9. Любешівський	-	1	-	1
10. Любомльський	1	1	1	1
11. Маневецький	-	2	-	-
12. Ратнівський	-	2	-	1
13. Рожищенський	1	1	1	-
14. Старовижівський	-	1	-	1
15. Турійський	-	2	-	2
16. Шацький	-	1	-	1
Всього	11	22	9	11

* Складено за даними Волинського управління статистики

Місто Луцьк займає одне із провідних місць в Україні за кількістю пам'яток архітектури. Чільне місце серед них посідає Верхній замок. Заслуговує на увагу і своєрідна житлова забудова з кількоповерховими підземеллями та інші історико-культурні пам'ятки Луцька. Об'єктами туризму є культові споруди м. Луцька. До них належать церква Іоанна Богослова, церква Покрови, монастир домініканців, комплекс Троїцького костелу, дзвіниця, Петропавлівський костел, архітектурний ансамбль Луцького братства, Хрестовоздвиженська церква, Братський корпус, монастир бригіток, синагога.

Не менш цікавими історичними населеними місцями з об'єктами туристичної інфраструктури є:

Володимир-Волинський – місто унікальної сакральної спадщини. Засноване воно 988 року. Майже в первісному вигляді до наших днів зберігся Успенський собор, або Мстиславів храм, споруджений у 1156–1160 роках. Як найоригінальніша, найунікальніша споруда у світовій архітектурі – Василівська церква-ротонда, збудована на рубежі XIII і XIV століть.

Берестечко – місто, пов'язане з історією боротьби українського народу за волю 1648–1654 років. Над гробницею-саркофагом з останками героїв, які полягли на полі бою, споруджено 40-метровий храм-пам'ятник – Георгіївську церкву.

Ковель – місто, в якому знаходиться 23 пам'ятки архітектури і 20 пам'яток історії. Місто є одним із найбільших залізничних вузлів Західної України, який має вагомое стратегічне значення для України, з'єднуючи її з багатьма європейськими країнами.

Також через Ковель проходять автошляхи E373, E85 європейського значення та M07, M19 державного значення. У кількох кілометрах від Ковеля є село Колодяжне, в якому багато років прожила видатна українська письменниця і поетеса Леся Українка. Колишню садибу Косачів перетворили на літературно-меморіальний музей зі збереженням інтер'єром та особистими речами поетеси.

За географічною ознакою найбільша густота історичних місць тяжіє до заходу та півдня області.

Розрізняють два підходи до розвитку туризму в історичних місцях: технологічний (масовий), пасивний, кількісний і мотиваційно звужений, тобто за певний час відвідати якнайбільше пам'ятних місць; концептуальний (або тематичний), який базується на антропологічному розумінні культури, розширює мотивацію і дає змогу розкрити комплексно місцеві культурні особливості.

У Волинській області, на нашу думку, треба активно розвивати саме концептуальний підхід у розвитку туризму історичних місць, який охоплює різні форми туризму з інтегральними культурними пропозиціями. Адже туристів до області приваблює архітектурна субстанція, яку треба наповнювати новими контекстами, змістами, подіями, тобто продуктами культурного туризму, які розкриють значення історичних місць, відродять особливу атмосферу цього регіону, його дух.

Історичні місця Волинської області за можливістю використання в туризмі можна класифікувати за такими ознаками, як:

- насиченість атрактивними об'єктами;
- положення щодо ареалів туристичного попиту і пропозиції;
- розміщення в межах туристичних регіонів (центральне, периферійне, ексцентричне);
- масштаби туристичних потоків (найбільші, великі, середні, малі);
- спрямованість туристичних потоків (ті, що відправляють, приймають, комбіновані).

Взаємозв'язок історичних міських поселень і туризму можна розглядати у двох напрямках:

1. Роль великих історичних міст у розвитку міжнародного і внутрішнього туризму. Незважаючи на те, що відпочинок у великих містах охоплює потужні туристичні потоки, його вклад у їхнє соціально-економічне життя є переважно доповнюючим. Вони приваблюють різні категорії туристів за віком, рівнем доходів, цільовими установками тощо. У великому місті туристів пропонують різноманітні туристичні продукти. Міське життя не виділяє туриста як центральну фігуру. Він має змогу відчувати себе його мешканцем, відчувати міську енергію.

2. Роль малих і середніх міст у розвитку туризму. Невеликі історичні поселення притягують закордонних туристів як осередки культури та самобутності. Туристичні потоки до таких історичних місць значно менші за чисельністю, проте їхня роль є домінантною у соціально-економічному житті. Як будь-яке місто чи селище міського типу з вузькою спеціалізацією і недиверсифікованою економікою, вони тотально залежні від ситуації на туристичному ринку і вразливі до еластичності туристичного попиту. Для таких невеликих історичних місць характерна орієнтація на певний тип споживача з відповідним рівнем доходів і цілями подорожі. Економіка такого

поселення залежить не тільки від кон'юнктури туристичного ринку загалом, але й від стану туристичного попиту певного сегмента ринку споживачів. Для історичних місць цього типу життєво важливими є безперервний моніторинг економічної ситуації, що склалася на ринку, проведення маркетингових досліджень, які націлені на розробку перспективної довгострокової програми підтримки конкурентоспроможності туристичного продукту, що пропонує місто.

Залежно від туристичної спеціалізації можна так згрупувати історичні населені місця Волинської області: центри культурно-пізнавального туризму; центри ділового туризму; центри подієвого туризму; центри рекреаційного туризму; центри паломництва.

Великі міста, зазвичай, є поліфункціональними. У них розвивається відразу декілька видів туризму, часто культурно-пізнавальний, діловий і подієвий. Наприклад, Луцьк є центром культурно-пізнавального туризму і водночас лідером у сегменті ділового туризму.

Найтісніше взаємопов'язані між собою поняття культурно-пізнавального і релігійного туризму. Зазвичай найбільш значущі культові споруди є і найвидатнішими пам'ятками окремих історичних населених місць. Відмінність полягає у тому, що культурно-пізнавальний туризм об'єднує не тільки окремі архітектурні споруди (у тім числі культові об'єкти), предмети культурного минулого, що збереглися, музеї, театри, виставкові зали, але й комплекси будівель, споруд, вулиць, парків, які формують неповторну атмосферу історичних населених місць.

Історичні поселення рекреаційних зон мають у своєму розпорядженні унікальні ресурси для залучення туристів. Це не тільки культурно-історичні визначні пам'ятки, але й кліматичні особливості, що забезпечують цим місцям додаткові переваги.

Головна проблема їхнього розвитку – сезонні коливання. Отож таким історичним місцям бажано змінювати стратегію розвитку з метою підвищення своєї конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Діловий туризм, що знаходиться на підйомі, тяжіє до центрів економічного і політичного життя країни. Бізнес-туристи вимогливі до стану міської інфраструктури, наявності спеціальних об'єктів для зустрічей і засідань (медіацентрів, конгрес-холів тощо), їхнього технічного оснащення (аудіовізуальне устаткування, засоби зв'язку, високошвидкісний доступ до Інтернету), рівня професіоналізму обслуговуючого персоналу, транспортної доступності та ін. Ділові туристи пред'являють попит не тільки на основні, але й на супутні, додаткові туристичні послуги, безпосередньо не пов'язані з головною метою поїздки. Вони охоче купують і післяконгресні тури, відвідують концерти, виставки, поєднуючи професійну діяльність з культурно-пізнавальним і активним відпочинком.

Особливе місце займають виставкові заходи, які можна розглядати і як елемент ділового туризму, і як складову подієвих турів.

Проблема розвитку туризму в історичних населених місцях криється у спрощеному баченні туризму як способу заробляння грошей, наповнення бюджету, розвитку інфраструктури послуг, тобто власне економічному баченні. Окрім того, мотивація отримання прибутку деформує культурно-історичний контекст історичного населеного місця, спрощує змісти, гламуризує цінності.

Аналізуючи в контексті вищевикладеного перспективи розвитку туризму в історичних населених місцях Волинської області, необхідно виокремити такі основні напрями в роботі:

- формування списку найбільш значущих культурно-історичних об'єктів і активні дії з їхнього долучення до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;
- аналіз туристичного потенціалу історичних населених місць, визначення їхньої спеціалізації залежно від ресурсної бази;
- проведення реставраційних робіт і підготовка пам'ятників історії і культури до туристично-екскурсійного показу, реконструкція історичної забудови, відновлення парків і історичного ландшафту;
- створення пішохідних зон у місцях масових скупчень туристів і екскурсантів;
- будівництво парків розваг, аквапарків, виставкових центрів.

Впровадження усіх вищеперелічених заходів як на державному рівні, так і на рівні місцевої влади даватиме змогу підвищити привабливість історичних населених місць Волинської області як для іноземних туристів, так і для українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Афанасьєв О. Є.* Членство міст України в «Лізі історичних міст» як спосіб збільшення їхньої туристичної репрезентативності / О. Є. Афанасьєв // Часопис соціально-економічної географії. – 2010. – Вип. 9 (2). – С. 65–71.
2. *Дмитрук О. Ю.* Урбаністична географія. Ландшафтний підхід (Методика ландшафтного аналізу урбанізованих територій): монографія / О. Ю. Дмитрук. – К. : Київський університет, 1998. – 139 с.
3. *Круль В. П.* Ретроспективна географія поселень Західної України : монографія / В. П. Круль. – Чернівці : Рута, 2004. – 382 с.
4. Перелік об'єктів культурної спадщини національного значення, які заносяться до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [Електронний ресурс] / Додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2009 р. № 928. – Режим доступу : <http://www.spadshina.com.ua/index.php?sID=23&itemID=376>.
5. Порядок визнання населеного місця історичним [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=909-2006-%EF>.
6. *Тронько П.* Історичне місто як культурна цінність і об'єкт пам'яткоохорони / П. Тронько, Я. Верменич // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – 2009. – № 15. – С.171–183.

Стаття надійшла до редколегії 25.06.2013 р.

Прийнята до друку 28.07.2013 р.

TOURISM DEVELOPMENT IN HISTORICAL SETTLEMENTS OF VOLYN REGION

Oksana Hatalyak

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-41-32,*

The question of the historical settlements. Researched publications on issues of historical settlements. The notion of historical settlements. Deals with an overview of historical settlements of Volyn region, analyzes approaches to tourism development in historical settlements of the region. We consider the presence of historical, cultural, archaeological and architectural monuments of historical settlements of Volyn region. It was found important historical settlements of Volyn region for the tourism industry and defined two approaches their further development. The basic directions of work regarding the development of tourism in the historical settlements of Volyn region.

Key words: historical settlements, tourism, historical and cultural resources.

РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В ИСТОРИЧЕСКИХ НАСЕЛЕННЫХ МЕСТАХ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ

Оксана Гаталяк

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, Украина, 79000, тел. (032) 239-46-03,
e-mail: oksana.hatalyak @ gmail.com.ua*

Проанализированы вопросы об историческом населенном месте. Исследованы публикации по проблематике исторических населенных мест. Проанализировано понятие исторического населенного места. Освещена общая характеристика исторических населенных мест Волынской области, проанализированы подходы к развитию туризма в исторических населенных местах региона. Рассмотрено наличие историко-культурных, археологических и архитектурных памятников в исторических населенных местах Волынской области. Выяснено значение исторических населенных мест Волынской области для туристической индустрии и определены два подхода их дальнейшего развития. Предложены основные направления в работе по перспективам развития туризма в исторических населенных местах Волынской области.

Ключевые слова: историческое населенное место, туризм, историко-культурные ресурсы.